

TOPLUMSAL İNŞACI ULUSLARARASI İLİŞKİLER YAKLAŞIMINA GÖRE 1998-2011 ARASI VE 2011 SONRASI TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ¹

M. Turan ÇAĞLAR²

Özet

Türk Dış Politikası açısından Suriye devleti, gerek tarihsel gerek güncel boyutlarıyla önemli bir yere sahiptir. Tarih boyunca iki devlet arasındaki ilişkiler, inişli çıkışlı bir seyir izlemiş ve dönemsel dalgalanmalar, ikili ilişkileri derinden etkilemiştir. 1998'deki "Ekim Krizi" sonrası ikili ilişkiler yumuşama eğilimi göstermiş ve bu tarihten sonra taraflar arasında çok sayıda ekonomik, askeri, toplumsal ve hatta stratejik işbirliği alanları doğmuştur. 2000'lerin ilk on senesinde ortaya çıkan işbirliği sonucunda taraflar; ikili ilişkileri stratejik işbirliği, ortak kader ve "iki devlet, tek hükümet" gibi Türkiye-Suriye tarihinde daha önce hiç kullanılmamış kavramlarla tanımlamaya başlamış ve taraflar için "öteki" birer "dosta" dönüşmüştür. Taraflar arasında artan güven ve işbirliği ise 2011'de Ortadoğu'da meydana gelen Arap Baharı ile birlikte kesintiye uğramıştır. Arap Baharı çerçevesinde bugün gelinen noktada taraflar, 2000'lerin ilk on yılındaki gelişen işbirliğinin tüm kazanımlarını kaybetmiştir. 2011 sonrası taraflar arasında önemli askeri krizler meydana gelmiş, karşılıklı ekonomik yaptırımlar, ikili ekonomik ilişkileri durma noktasına getirmiş ve hatta Suriyeli mülteciler konusu gibi tarafları doğrudan ilgilendiren insani krizler meydana gelmiştir. Bütün bu süreç sonundaysa 2011 öncesi birbirlerini "dost" olarak tanımlama eğilimi gösteren iki devlet, 2011 sonrasında tıpkı 1998 "Ekim Krizi'nde" olduğu gibi "ötekini" yeniden "düşman" olarak tanımlamaya başlamıştır. İkili ilişkilerde ortaya çıkan bu dalgalanmalar sonrasında Türkiye'nin Suriye'ye karşı dış politikasını ve Türkiye-Suriye ilişkilerini bir Uluslararası İlişkiler yaklaşımı olan "toplumsal inşacılık" yaklaşımı ve toplumsal inşacılığın temel incelemeli noktaları olan fikir ve kimliklerin rolleri, yapı-fail ve ben ile öteki ilişkileri üzerinden incelemek ilgi çekici hale gelmiştir.

Anahtar Kelimeler ; *Toplumsal inşacılık, Suriye, Türkiye, Türk Dış Politikası, Arap Baharı*
Jel Kodları ; *F51, F52, F53*

¹ 27-29 Temmuz 2017 tarihlerinde Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İktisat Fakültesi'nin düzenlediği "Eurefe'17" kongresinde sunulmuştur.

² Araştırma Görevlisi, FMV Işık Üniversitesi, 0216 528 7213/ turan.caglar@isikun.edu.tr

A CONSTRUCTIVIST INTERNATIONAL RELATIONS APPROACH TO TURKEY-SYRIA RELATIONS BETWEEN 1998-2011 AND AFTER 2011³

M. Turan ÇAĞLAR⁴

Abstract

In terms of Turkish Foreign Policy, Syria has an important place with its historical and current dimensions. Throughout history, relations between the two states have followed periodic fluctuations and these fluctuations have deeply affected bilateral relations. Bilateral relations tended to soften after the "October Crisis" in 1998 and after this date, like economic, military, social and even strategic cooperation, numerous areas of cooperation emerged between the parties. As a result of the increasing cooperation between the parties during the first ten years of the 2000s, they began to define bilateral relations with new concepts such as "strategic partnership", "common fate" and "two states, one government" that have never been used before and both of them redefined the other as the "friend". However, increased trust and cooperation between the parties interrupted in 2011 with the start of the Arab Spring in Syria. Today, the parties have lost all bilateral gains of the developing cooperation in the first decade of the 2000s. After 2011, important military crises took place between the two states, reciprocal economic sanctions seriously damaged economic relations and even humanitarian crises took place due to the huge influx of Syrian refugees to Turkey. In the end, the two states, which tended to define each other as "friend" before 2011, began to redefine the "other" as "enemy". After these fluctuations in bilateral relations, it has become interesting to examine Turkey's foreign policy towards Syria and Turkey-Syria relations with "social constructivist" International Relations approach and its central tenets like the roles of ideas and identities, agent-structure relations and identification between the self and other.

Keywords ; *Social Constructivism, Syria, Turkey, Turkish Foreign Policy, Arab Spring*

Jel Codes ; *F51, F52, F53*

³ Presented at the "Eurefe'17" Congress held by Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Economics on 27-29 July 2017.

⁴ Research Asistant, Işık University, 0216 528 7213 turan.caglar@isikun.edu.tr

1. GİRİŞ

Tarihsel olarak Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri dalgalanmalar göstermiş ve iki ülke uzunca bir süre diğerine şüpheyle yaklaşmıştır. Hatay sorununda olduğu gibi tarafların şüphelerinin tarihsel bağlamları kuvvetli olsa dahi iki ülke arasındaki ilişkileri, tarafların kimlikleri ve çıkar tanımlamaları doğrudan etkilemiştir. 1990'lar boyunca gerilen ikili ilişkiler sonucunda Türkiye ile Suriye 1998'in Ekim'inde savaşın kıyısından dönmüş, 1998 yılında taraflar arasında imzalanan Adana Mutabakatı sonrası taraflar arasındaki kriz yumuşamıştır. Bu tarihten 2011 yılında Türkiye'nin Arap Baharı çerçevesinde Suriye ile değişen ilişkilerine kadar geçen sürede ikili ilişkiler altın çağını yaşamıştır. 1998 sonrası zaman içerisinde ikili ilişkilerde yaşanan dönüşümdeyse 2002'de Türkiye ve 2000'de Suriye'de yaşanan iktidar değişiklikleri temel rol oynamıştır. 2000'lerin ilk on yılında ABD'nin Irak işgali gibi Ortadoğu özelinde yaşanan önemli gelişmeler de iki ülke arasındaki işbirliği alanlarını kuvvetlendirmiştir. Gerek bölgesel sistemik etkenler gerekse de her iki ülkede yaşanan iktidar değişiklikleri sonrası ortaya çıkan yeni çıkarlar, 1990'lar boyunca birbirlerini “düşman” olarak tanımlayan iki aktör arasındaki ilişkilerin iyileşmesine ve gelişmesine sebep olmuştur. 2011 yılına kadar iki ülke arasındaki ilişkilerde altın dönem yaşanmış, bir çok işbirliği alanı ortaya çıkmış ve iki aktör birbirlerini bir nevi “dost” olarak görmeye başlamıştır. Fakat 2011 yılında Arap Baharı'nın Suriye'de de başlaması sonrası iki “dostun” arası yeniden bozulmuş ve iki ülke 2011 sonrasında hızla bozulan ilişkiler çerçevesinde 1990'lardaki gibi yeniden “düşmana” dönüşmüştür.

2011 yılının Mart ayında Suriye'de Arap Baharı çerçevesinde meydana gelen gösteriler ve gösterilerden çok kısa bir süre sonra şiddet olaylarının meydana gelmesi sonrasında Türkiye, önceki yıllardaki iyi ilişkilerin de etkisiyle Suriye yönetimine sözlü destekte bulunmuş ve reform konusunda gerekli yardımlarda bulunacağını belirtmiştir. Fakat Suriye'deki şiddet olaylarının ve Suriye yönetiminin sert önlemlerinin sona ermemesiyle birlikte Türkiye'nin Suriye'ye karşı tavrı dönüşmeye başlamıştır. Zaman içerisinde iki ülke arasındaki ilişkiler gerilip çok sayıda kriz ortaya çıkmış ve iki tarafın da birbirlerini tehdit olarak görmeye başlaması sonucunda 2000'lerin ilk on yılındaki bütün işbirliği alanları ortadan kalmıştır.

1998 yılından itibaren çok hızlı bir şekilde dönüşen ikili ilişkileri göz önüne aldığımızda ikili ilişkileri, bir Uluslararası İlişkiler kuramı olan ve özellikle “ben” ve “öteki” arasındaki ilişkiye ve aktörlerin rol tanımlamalarına odaklanan toplumsal inşacılık yaklaşımı açısından

incelemek ilgi çekici hale gelmiştir. Geleneksel yaklaşımlardan farklı olarak toplumsal inşacılık, devletler arasındaki ilişkilerde fikri faktörlerin önemine dikkat çekerken, aynı zamanda devletlerin çıkarlarının kimlikleriyle doğrudan ilişkili olduklarını iddia etmektedir. Ayrıca toplumsal inşacılık, Uluslararası İlişkiler açısından önemli bir soru olan yapı-fail ilişkisinde hem yapıyı hem de faili göz önüne alarak, bu iki farklı kavramın birbirlerini sürekli bir şekilde ürettiklerini savunmaktadır.

Gerek Türkiye ile Suriye arasındaki değişkenlik gösteren ilişkiler açısından gerekse de toplumsal inşacılık açısından araştırmanın temel sorusu 1998 ile 2011 arasındaki ve 2011 sonrasındaki dönemlerde Türkiye-Suriye ilişkilerinin toplumsal inşacı yaklaşım açısından nasıl incelenebileceğidir. Bu temel sorunun yanı sıra 2000'lerin başında her iki ülkede yaşanan iktidar değişikliklerinin ikili ilişkilere nasıl etkilerde buldukları ve iktidar kimliklerinin çıkar tanımlamalarında hangi rolleri oynadığı önemli sorular olarak ön plana çıkmaktadır. 2011 sonrası dönem baz alındığında ise ön plana çıkan soru; her iki ülkede önemli kimliksel dönüşümler yaşanmamasına rağmen iki ülke arasındaki ilişkilerin neden bozulmuş olduğudur. Ayrıca 1998 ve 2011 sonrası ikili ilişkilerde yaşanan dönüşümlerde hem failerin hem de yapının rollerinin neler olabileceği hem de bu dönemlerde her iki aktörün rol tanımlarının nasıl değiştiği ön plana çıkan diğer sorular olmaktadır.

Yukarıda belirtilen sorular ışığında çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde toplumsal inşacılığın ön plana çıkan kuramsal argümanlarına odaklanılacaktır. Özellikle Türkiye-Suriye ilişkileri özelinde çalışma boyunca atıfta bulunulacak kuramsal özellikler gösterilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın ikinci ana bölümünde 1998 sonrası Türkiye-Suriye ilişkilerinin olumlu ve işbirlikçi boyuta dönüşümü, toplumsal inşacı yaklaşım açısından incelenecek ve ikili ilişkiler açısından ön plana çıkan gelişmeler gösterilecektir. Üçüncü ana bölümdeyse 2011 sonrası Türkiye-Suriye ilişkilerinin yeniden bozulmasının nedenleri toplumsal inşacılık açısından gösterilmeye çalışılacak ve iki aktör arasındaki çatışmacı ilişkilerde ön plana çıkan gelişmeler gösterilecektir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE: TOPLUMSAL İNŞACILIK

Herhangi bir eylemin aktörü ve yapıyı nasıl yeniden üretip ya da üretmediği sorusundan (Hopf, 1998: 172) yola çıkan toplumsal inşacı yaklaşım için gerçeklik; geleneksel yaklaşımların aksine objektif değil, öznel arası bağlamda anlaşılabilir ve aktörün algılamalarının ürünüdür (Orhan, 2010: 11). Toplumsal inşacılık için merkezi bir öneme sahip olan öznel arasılık ayrıca hem yapıya hem de faile anlam katar (Bozdağlıoğlu, 2003:

16). Bu yüzden, uluslararası ilişkilerde maddi yapıların ötesine geçip bu yapılara anlam kazandıran öznel arası yapılara bakmak gerekmektedir. Ayrıca, öznel arasılık hem “ben” ve “öteki” arasındaki ilişkinin hem de yapı ile fail arasındaki ilişkinin anlaşılmasında merkezi rol oynamaktadır. Kısaca toplumsal inşacılık açısından öznel arasılık; fikri faktörlere, kimliklere, yapı ve faile ve de aktörlerin farklı rollerine anlam kazandıran kavram olarak ön plana çıkmaktadır.

2.1. Fikirlerin Uluslararası İlişkilerdeki Rolü

Her ne kadar toplumsal inşacılık, uluslararası ilişkilerde maddi kapasitelerin önemini reddetmese de fikri etkenlerin maddi kapasiteler üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır. Bu yüzden güç kavramı gibi uluslararası ilişkilerin merkezi kavramları aktörlerin fikirlerine bağımlıdır (Wendt, 1999: 24). Fikri etkenlerin maddi kapasiteler üzerindeki etkilerinin yanında toplumsal inşacılık açısından aktörlerin kimlikleri ve çıkarları da aktörlerin fikirleri tarafından inşa edilmektedir (Bozdağlıoğlu, 2007: 122). Devletlerin çıkarları değişmez değil, fikri etkenlerin doğrudan sonucu olarak kimliklerle doğrudan bağımlıdır ve devletlerin kimlikleri; tehdit algılamalarını, ittifak ilişkilerini ve seçimlerini doğrudan etkiler (Gülseven, 2010: 3). Bu yüzden herhangi bir devlette yaşanabilecek iktidar değişikliği, yeni iktidarın fikirleri ve bu fikirlerin yarattığı yeni kimlik ve çıkarları yoluyla diğer devletlerle olan ilişkilerini dönüştürebilir veya etkileyebilir.

2.2. Kimliklerin Uluslararası İlişkilerdeki Rolü

Toplumsal inşacı yaklaşıma göre kimlikler çıkarların temelidir ve kimlikler uluslararası ilişkiler açısından aktörlere, belirli ölçülerde düzen ve öngörülebilirlik sağlamaktadır (Hopf, 1998: 174). Kimliklerine göre devletler birbirlerine farklı davranışlar sergilemektedir ve kimlikler; devletlere, diğer devletlerin tanıyacağı ve ona göre karşılık vereceği eylemleri tanımaktadır (Hopf, 1998: 175). Bu yüzden kimlikler; aktöre kendisinin kim olduğunu, diğer aktörlere kendisinin kim olduğunu ve aktöre diğerlerinin kim olduğunu anlatmaktadır (Gülseven, 2010: 35). Bu kimlik anlatımları ise aktörler, yani devletler, arasındaki ilişkileri doğrudan etkilemektedir. Bu yolla “ben” ile “öteki” arasındaki ilişki de daha belirginleşmektedir. Kimlikler aynı zamanda uluslararası ilişkilerdeki değişim açısından merkezi bir rol oynamaktadır. Toplumsal inşacılık açısından alternatif kimlikler, yeterli maddi kapasitelerle birlikte failin dönüşümünü sağlayabilir. Failin dönüşümü ise yapının yeniden üretimine etki etmektedir. Bu yüzden kimlik kavramı hem failin hem de yapının değişmesinde merkezi bir role sahiptir.

Kimlik kavramı, diğer kavramlar gibi toplumsal olarak inşa edilen ve tarihsel bağlamlarda yeniden üretilen bir kavramdır. Bu yüzden aktörler açısından farklı kimlik tipleri vardır (Wendt, 1999: 224). Birinci kimlik tipi “tür kimliğidir” ve bu kimlik; aktörün dil gibi sahip olduğu ortak özellikleri kapsar. Toplumsal inşacılık açısından ön plana çıkan kimlik tipleri ise devletlerin sahip oldukları kurumsal kimlik ve toplumsal kimliklerdir. Kurumsal kimlik; aktörün kişiliğini oluşturan öz, kendi kendini düzenleyen nitelikleridir (Wendt, 1994: 385). Devletler, sistemik etkileşime daha önceden inşa edilmiş kurumsal kimlikleriyle girerler. Fiziksel güvenlik, diğer aktörler tarafından tanınma gibi kavramlar, kurumsal kimliğin temel çıkarlarıdır (Wendt, 1994: 385). Farklı failerin benzer kurumsal kimliklere sahip olmasıysa bu failerin birbirlerini olumlu yönde görmelerini sağlar ve bu yüzden de aralarında işbirliğini kolaylaştırır. Kurumsal kimlikler, aynı zamanda devletlerin dış politikadaki eğilimlerini ve hedeflerini belirlerken, kurumsal bu dönüşümü devletlerin dış politikalarını da doğrudan etkiler. Kurumsal kimliklerdeki ufak dönüşümler, dış politikada da ufak dönüşümlere sebep olurken, radikal bir dönüşüm, devletlerin dış politika eğilimlerini kökten dönüştürebilir (Bozdağlıoğlu, 2007: 142).

Devletlerin kurumsal kimlikten doğan ihtiyaçlarını nasıl karşılayacaklarıysa kendilerini ve diğerleriyle olan ilişkilerini nasıl tanımladıklarına, bir başka ifadeyle toplumsal kimliklerine bağlıdır. Bu yüzden toplumsal kimlik; aktörün bir diğeri ile ilişkisinde ve diğer aktörün bakış açısını sosyal bir nesne olarak algılamasında ortaya çıkar (Bozdağlıoğlu, 2003: 19). Farklı kimliklerin birbirleriyle ilişkiye girmeleriysa “ben” ve “ötekinin” inşasını, aktörlerin motivasyon ve eylemlerini üretmektedir. Bu yüzden aktörlerin toplumsal kimlikleri, yapı ve failin birbirlerini üretmesinde doğrudan rol oynar (Zehfuss, 2001: 322). Bunların yanı sıra, aktörlerin kurumsal kimlikleri ile toplumsal kimlikleri arasında doğrudan ilişki vardır. Aktörlerin kurumsal kimliklerinde yaşanabilecek herhangi bir değişiklik doğrudan toplumsal kimliklerini, bir diğer ifadeyle aktörlerin sistem seviyesindeki kimliklerini, etkilemektedir. Diğer taraftan, sistemdeki gelişmeler de aktörlerin kurumsal kimlikleri üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Toplumsal inşacılık açısından ön plana çıkan son kimlik türüysa kolektif kimliktir. Kolektif kimlik; ben ile öteki arasındaki ayrımın ortadan kalkması sonucu ortaya çıkar (Wendt, 1999: 229). Aktörler arasındaki etkileşim, aktörlerin kimlikleri üzerindeki dönüştürücü etkilere sahip olabilir ve bu etkileşimler yoluyla, aktörlerin çıkarları ve kimliklerinin dönüşümü sonucunda kolektif kimlik ortaya çıkabilir. Bu yüzden sistem düzeyinde aktörler arasında artan karşılıklı bağımlılık, stratejik ortaklık gibi gelişmeler, kolektif kimliklerin inşasına yardımcı olmaktadır.

2.3. Yapı ve Failin Birbirini İnşası

Yapılaşmacı kuramı savunan toplumsal inşacılık açısından Uluslararası İlişkilerin önemli tartışma konularından biri olan yapı-fail ilişkisinde yapının ve failin birbirlerine bir üstünlüğü yoktur. Fail ve yapı eşit ontolojik statüde sahiptir ve her iki kavram, birbirlerini sürekli olarak üretir (Wendt, 1987: 350). Bu iki kavram birbirlerinden farklı kavramlar olsa dahi birbirlerine bağımlı kavramlardır ve toplumsal yapılar, failerin fikirlerinden bağımsız olarak var olamazlar (Wendt, 1987: 359). Uluslararası ilişkiler açısından ele aldığımızda toplumsal inşacılık, toplumsal yapıların aktörlerin üzerinde ve devletler arasındaki ilişkilerde önemli etkilere sahip olduklarını iddia etmektedir. Uluslararası yapı, devletler arasındaki ilişkileri ve devletlerin birbirlerini algılama şekillerini doğrudan etkilemektedir ve failer, bu toplumsal yapıları değiştirmeye veya yapının dışında algılamalara sahip olsa dahi toplumsal yapıların dönüşümü kolay değildir.

Toplumsal inşacılığın bir diğer merkezi ögesi, yapı ve fail konusuyla da doğrudan ilişkili olan, farklı rol tipleridir. Hem yapının hem failin etkisiyle, aktörler arasındaki “ben” ve “öteki” ilişkileri farklı şekillerde ortaya çıkar. Devletler, öznel algılamalara ve yaklaşımlara bağlı olarak başka aktörleri “düşman”, “rakip” ve “dost” olarak tanımlar (Bozdağlıoğlu, 2007: 134) ve failerin kurumsal kimlikleri, “biz” ve “onlar” arasındaki ayrımın boyutlarını belirler. Ötekini düşman veya dost olarak tanımlamaksa aktörler arasındaki ilişkileri, geleneksel yaklaşımların iddialarının aksine, doğrudan etkilemektedir (Wendt, 1995: 78). Aktörlerin birbirlerini “dost” olarak tanımladığı durumlarda aktörler arasındaki işbirliği ve kolektif kimliğin inşası daha kolay olmaktadır. Aktörlerin birbirlerini düşman olarak tanımlama eğilimlerinin yüksek olduğu durumlardaysa kolektif kimliğin aksine aktörlerin bencil kimlikleri daha da belirgin olmaktadır.

3. 1998 Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri

Tarihsel olarak iki ülke arasındaki ilişkiler sorunlu olmuş, kuruluş aşamalarından itibaren gerek Türkiye gerekse de Suriye birbirlerine mesafeli durmuştur. Hatay sorunu gibi taraflar arasındaki tarihsel sorunların yanı sıra Soğuk Savaş döneminde Türkiye, NATO’da yer alırken, Suriye ise Soğuk Savaş’ın bir diğer kutbu SSCB ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. Türkiye ve Suriye’nin iki zıt kutba yakın olmalarıysa her iki aktör arasındaki şüpheleri ve ön yargıları daha da kuvvetlendirmiştir. 1980’lerden itibaren hem su konusu hem de PKK sorunu ikili ilişkilerin daha da gerilmesine sebep olmuş, 1990’lara gelindiğinde taraflar birbirlerini düşman olarak tanımlamaya başlamış ve kendileri üzerinde “ötekinin” farklı amaçlarının

olduklarını iddia etmiştir. Gerilen ikili ilişkilerin doğrudan sonucu olarak 1998'in Ekim ayında iki ülke PKK sorunu bağlamında savaşın kıyasına gelmiş, fakat Adana Mutabakatının imzalanması sonrası iki ülke arasındaki gerilim yumuşamaya başlamıştır. 1998 sonrasındaki süreçteyse her iki aktör, yeniden kendilerini tanımlamaya başlamış ve bölgesel sistemik gelişmelerin de etkisiyle iki ülke arasındaki ilişkiler 2000'ler boyunca olumlu yönde gelişmiştir. Bu yüzden 2000'ler boyunca hem Türkiye ve Suriye'nin kurumsal kimliklerini yeniden tanımlamaları hem de bölgesel gelişmeler, "ötekine" karşı olan görüşlerin olumlu yönde dönüşmesine sebep olmuştur. 2000'lerin ilk on yılında gelişen ilişkiler sonucundaysa "ben" ile "öteki" arasındaki ayırım bulanıklaşmaya başlamış ve tarihsel sorunlar iki ülke arasında çözülme de bu sorunlara tarafların yaklaşımları dönüşmüştür. Bir başka ifadeyle, Türkiye ve Suriye'nin yeni kurumsal kimlikleri, toplumsal kimliklerini doğrudan etkilemiş ve bu iki aktörün yeni toplumsal kimlikleri, işbirliğini kolaylaştırmıştır. Artan işbirlikleri sonucundaysa aktörler arasında bir nevi kolektif kimlik meydana gelmiştir.

3.1. Türkiye'de "Ben'in" Yeniden Tanımlanması

Türkiye'nin çok yönlü diplomasi girişimleri ve dış politikada yaşanan kültürel ve ekonomik açılımlar, 1980'lerin başına kadar gitse dahi 1990'ların sonundan itibaren Ortadoğu genelinde yeni dış politika açılımları daha görünür hale gelmeye başlamıştır. İsmail Cem'in Dışişleri Bakanlığı döneminde çok boyutlu ve aktif dış politika yaklaşımları ön plana çıkmaya başlarken, Türkiye'nin komşularıyla sorunlarını çözme çabaları da hız kazanmıştır (Kanat, 2012: 240). 2002'de AK Parti iktidarıyla birlikte bu siyasalar hız kazanmış ve kurumsal bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde komşu bölgelerle ilişkilerin geliştirilmesi, ekonomik karşılıklı bağımlılık, farklı aktörler arasında arabuluculuk isteği ve yumuşak gücün daha fazla ön plana çıkarılması, Türk dış politikasının temel hedefleri olarak ortaya çıkmıştır (Altunışık ve Martin, 2011: 569). Bu yaşanan önemli dönüşümde ise sistemin rolünün ve önceki yıllarda kurumsal alt yapının oluşmasının yanı sıra AK Parti'nin sağladığı yeni kimlik ve bu kimliğin dış politikaya etkileri temel etken olmuştur. Dış politika açısından yaşanan fikri dönüşüm sonucundaysa hem Ortadoğu genelinde hem de Suriye özelinde Türkiye'nin bölgeyle olan ilişkileri gelişmiştir.

2000'lerin ilk on yılında Türk dış politikasında yaşanan fikri değişimin ve bu fikri değişimin çıkarları dönüştürmesinin en önemli örneği Davutoğlu Doktrini ile ortaya çıkmıştır. Davutoğlu'na göre tarih ve coğrafya, her aktör için merkezi öneme sahiptir ve bu değişkenler üzerinden yeni paradigmlar inşa edilebilir (Kalin, 2011: 10). Bu yüzden çıkarların yeniden

tanımlanması sonrası Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki rolü dönüştürülebilir ve maddi gücünün yanında tarihi, coğrafi ve psikolojik faktörlerin etkisiyle Türkiye merkezi bir aktör haline gelebilecektir (Zengin, 2010: 20). Bunu gerçekleştirmek içinse Türkiye kendini yeniden tanımlamalı ve Batı ile Müslüman dünya arasında köprü rolünü bırakıp, Doğu'da Doğulu, Batı'da ise Batılı aktif bir aktör haline dönüşmelidir. Bu yolla komşu bölgelerle sadece maddi gerçeklikten kaynaklanmayan ve psikolojik etkenlerin önemli rol oynadığı sorunların üstesinden gelinebilir. Bunu yapabilmenin yolu ise Türkiye'nin tarihi ve coğrafi "kimliklerini" keşfetmesidir (Murinson, 2006: 953). Türkiye'nin yeni rol tanımlamasıyla birlikte Türkiye ile aynı kültürel bölgelere ait diğer aktörlerle işbirliği ve güven artacak, bunun sonucunda da bu aktörlerle kolektif kimliklerin inşası daha kolay olacaktır.

Dış politika açısından yaşanan bu fikri dönüşümün yanı sıra AK Parti hükümetinin kendi kimliklerinin sonucunda hem Ortadoğu hem de Suriye ile ilgili görüşleri de bölge ve Suriye ile artan işbirliğine katkıda bulunmuştur. AK Parti hükümetine göre Osmanlı geçmişinin de etkisiyle tarihsel ve kültürel bağların yeniden ortaya çıkarılması sonucunda taraflar arasındaki önyargılar yıkılabilir ve ekonomik, insani ve kültürel etkileşimler gibi siyasalarla ve ekonomik ve kültürel karşılıklı bağımlılıklarla Türkiye bölgesel güvenlik işbirliğinin öncüsü ve bölgede güvenlik ve istikrar sağlayıcı bir aktör haline dönüşebilir (Öniş ve Yılmaz, 2009: 9). Ortadoğu'nun AK Parti ve dış politika elitleri açısından oynadığı pozitif rolün en önemli yansıması Suriye örneğinde ön plana çıkmıştır. Türkiye açısından Suriye, Ortadoğu'ya açılmanın merkezi aktörlerinden biridir. Kültürel ve coğrafi yakınlığa vurgu yapan AK Parti, Suriye'yi ekonomik ve kültürel karşılıklı bağımlılığın daha kolay inşa edilebileceği ve Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılmasını sağlayabilecek bir aktör olarak tanımlamıştır (Demirtaş, 2003: 115). AK Parti yönetimine göre Suriye ile olan ilişkiler, tarih boyunca irrasyonel bir seyir izlemiş ve karşılıklı ön yargılar sonucunda iki taraf arasındaki işbirliği gerçek potansiyeline ulaşamamıştır. Bir diğer ifadeyle, her iki aktörün "ötekini" olumsuz tanımlaması sonucunda taraflar arasındaki kültürel ve tarihsel gerçeklikler göz ardı edilmiştir. Bu yüzden Suriye ile geliştirilecek diplomatik, kültürel ve toplumsal etkileşimler, Türkiye'nin rolünü ve prestijini Suriye ve Ortadoğu'da arttıracaktır. AK Parti açısından bu etkileşimlerin istenilen sonuçlara ulaşmasındaysa Suriye'de yaşanan iktidar değişikliği ve Beşar Esad yönetimi ile ilgili olumlu görüşler önemli rol oynayacaktır. AK Parti yönetimi ve Davutoğlu açısından 2000 yılında iktidara gelen Başar Esad, yeni jenerasyonun temsilcisi olması ve reformların hayata geçirilmesi konusundaki vurgusu bakımından bölgedeki diğer liderlerden farklılaşmaktadır. Bu yüzden AK Parti yönetimi açısından Suriye'nin dönüşen

kurumsal kimliği, Suriye ile işbirliğini kolaylaştıracak bir etkiye sahiptir (Oğuzlu, 2011: 34). Bir diğer ifadeyle, Türkiye sadece “beni” dönüştürmemiş, Suriye’nin dönüşen “benini de” olumlu karşılamıştır. Bu yaklaşımıysa ötekiyle ilgili tarihsel olumsuz tanımlamaların ortadan kalkmasına yardımcı olmuştur. Kolektif kimliğin inşası iki yönlü bir süreçtir ve öznelere arasılık bağlamında her iki aktörün de ötekini olumlu tanımlaması gerekmektedir. Bu yüzden 2000’lerin ilk on yılında gelişen Türkiye ile Suriye ilişkileri açısından Türkiye’deki dönüşümün yanı sıra Suriye’de yaşanan dönüşüm de önemli bir rol oynamaktadır.

3.2. Suriye’de “Ben’in” Yeniden Tanımlanması

2000 yılında Suriye’de Hafız Esad’ın ölmesi sonrası yerine Beşar Esad geçmiş ve Beşar Esad yönetimi, genç jenerasyonun temsilcisi ve yeni bir kimlik olarak, Suriye’nin çıkarlarını yeniden tanımlamıştır (Hinnebusch, 2003: 190). Beşar Esad, iktidara geldiğinde “dış dünyanın” parçası olmak için Suriye’nin yeni ekonomi, yönetim ve uluslararası ilişkilere ihtiyaç duyduğunu açıklamış ve bu hedeflerin, yönetim ve toplumda yeni yaklaşımlarla mümkün olacağını belirtmiştir. Fakat Beşar Esad döneminin Hafız Esad döneminden keskin bir kopuş olduğunu söylemek güçtür. Yine de Suriye, Beşar Esad yönetimi altında yeni açılımlar geliştirmiş, dönüşen kurumsal kimliği toplumsal kimliğini de belirli ölçülerde dönüştürmüştür. Beşar Esad döneminde reformlar genellikle iç siyasete yönelik olsa dahi Suriye’nin komşularıyla asgari düzeyde sorun yaşaması önemli bir hedef haline gelmiş ve Türkiye’deki 2000’ler boyunca yaşanan dönüşüm, Suriye açısından da örnek olarak görünmeye başlamıştır. Beşar Esad döneminde gerek yeni yönetimin teknokrat ve sınırlı liberal kimlikleri, gerekse de Suriye içerisinde yaşanan reformlar, Suriye’nin kurumsal kimliğini radikal olmasa da dönüştürmüştür. Bu dönüşümse Suriye’nin Türkiye ile olan ilişkilerine olumlu katkıda bulunmuştur.

Suriye, 2000’lerin ilk on yılında bölgesel gelişmelerin de etkisiyle, Suriye içerisinde reform sürecini sürdürme ve uluslararası izolasyonu sona erdirmeye adına başta Avrupa Birliği olmak üzere batılı aktörlerle yakın ilişkiler kurmaya çalışmış ve bu amaç doğrultusunda Türkiye, Suriye için batıya açılan bir kapı haline dönüşmüştür. Suriye, AB ile ilişkiler bağlamında, AB ile 2006 yılında 200 milyon dolar değerinde işbirliği anlaşması (Miş, 2008: 313), 2008 yılında işbirliği ve ortaklık anlaşması (Miş, 2009a: 243) ve 2010 yılında 170 milyon değerinde mutabakat zaptı imzalamıştır (Yetim, 2012: 266). Ayrıca Türkiye’nin AB üyelik süreci sonrası Suriye, Türkiye ile daha da yakınlaşmış ve Türkiye, Suriye için hem Avrupa-Akdeniz ortaklık programı (Larrabee ve Lesser, 2003: 146) hem de AB ile Suriye

ilişkileri açısından bağlantı ülkesine (Miş, 2006: 241) dönüşmüştür. Her iki ülkenin AB ile yakınlaşmasının ötesinde ABD'nin 2003 yılında Irak'a askeri müdahalede bulunması, iki aktör arasındaki işbirliği eğilimini kuvvetlendirmiştir. Suriye'nin ABD'nin Suriye'ye olası askeri müdahale kaygısı, hem Suriye hem de Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğü ve istikrarsızlığı konularında ve Kuzey Irak'taki gelişmeler bağlamında ortaya çıkan endişeleri, tarafları işbirliği konusunda motive etmiş ve taraflar arasında artan bölgesel işbirliği, öteki algısının dönüşümüne olumlu katkıda bulunmuştur.

3.3. İkili İlişkiler ve Ötekinin Dönüşümü

1998 sonrası iki ülke arasındaki gerilimin düşmesi, her iki ülkede yaşanan iktidar değişiklikleri ve yeni yönetimlerin kendi kimlikleri doğrultusunda oluşturdukları yeni çıkar tanımlamaları, iki ülke arasındaki işbirliğini kolaylaştırıcı etkiye sahip olmuştur. Artan etkileşim zaman içerisinde çok farklı sektörlerde yoğun işbirliğini getirmiş ve artan işbirliğinin sonucu olarak 2000'lerin ilk on yılının sonunda 1990'ların "azılı düşmanları" (Oğuzlu, 2011: 34) dosta dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşümle birlikte 1998 sonrası taraflar arasında pragmatik nedenlerle başlayan işbirliği yaklaşık on yıl sonra zirveye ulaşmış ve iki taraf arasında bir çeşit kolektif anlayış meydana gelmiştir. Bu dönüşüm sonucunda ikili ilişkiler "stratejik ortaklık" olarak tanımlamaya başlanmış ve iki ülke arasında tarihsel sorunlar olarak görülen sorunlarda taraflar, sorunların çözümü konusunda daha fazla girişimde bulunmuştur. Kısaca aktörlerin ötekiyle ilgili algılamaları sadece iki taraf arasında daha fazla işbirliği getirmemiş, ayrıca tarihsel sorunlara aktörlerin yaklaşımları da dönüşmüştür.

3.3.1. Tarihsel Sorunların Dönüşümü

1990'lar boyunca taraflar arasındaki gerilimi arttıran ve 1998'de iki aktörü savaşın kıyısına getiren başlıca sorunlar; Hatay, PKK ve su sorunları olmuştur (Sezgin, 2002: 44). Her iki aktör, bu konulara güvenlikçi bir yaklaşım sergilemiş, taraflar arasında "sıfır toplamlı" bir anlayış ortaya çıkmış ve bu sorunlar, tarafların birbirlerini düşman olarak tanımlamalarının en temel sebeplerini oluşturmuştur. Fakat 1998 sonrasında gelişen ikili ilişkiler sonucunda tarafların tarihsel sorunlara bakış açıları, ötekiyle ilgili dönüşen algılamalarla birlikte değişmeye başlamıştır. 1998'den 2003'e kadar geçen "güven inşası sürecinde" tarihsel sorunlarla ilgili tarafların çok fazla bir girişimi olmamıştır. Fakat ilerleyen yıllarda taraflar arasında artan güvenin sonucu olarak, bu sorunlarla ilgili girişimler görünür olmaya başlamıştır.

PKK sorunu bağlamında taraflar arasındaki ilişkiler, 1980'lerden itibaren kötüleşmeye başlamış ve tarafların sorunun çözümü konusundaki girişimleri başarısız olmuştur. 1998 tarihine gelinceye kadarsa Türkiye, Suriye'yi PKK'nın bir numaralı destekçisi ve en tehlikeli “düşmanlardan” biri olarak tanımlamıştır. Fakat 1998 sonrası Türkiye'nin komşularla sorunlarını çözme yaklaşımı ve Suriye'deki yeni yönetimin bu yaklaşıma sıcak bakması, PKK konusu çerçevesinde aktörlerin birbirleriyle ilgili olumsuz algılamalarını dönüştürmeye başlamıştır. PKK konusunda taraflar arasındaki ilk olumlu gelişme dönemin Suriye başkan yardımcısı Abdülhalim Haddam'ın 2002 yılındaki Türkiye ziyaretinde gerçekleşmiş ve Haddam, PKK dosyasının Suriye adına kapandığını belirtmiştir (Özkan, 2002). 2004 yılından itibaren taraflar arasında konuyla ilgili işbirliği ortaya çıkmaya başlamış ve Suriye 2004 yılından itibaren PKK üyelerini yasadışı örgüte üye olma ve Türkiye'de yasadışı faaliyetlerde bulunma gerekçeleriyle tutuklamaya başlamıştır (Milliyet, 07.07.2017). Ayrıca 2005 yılında “Biji Serok Apo” (yaşasın başkan Apo) sloganı, Suriye'de suç ve devlet güvenliğine tehdit olarak kabul edilmiştir (Milliyet, 01.09.2017). 2010 yılında PKK'ya karşı işbirliği zirveye ulaşmış, “Stratejik İşbirliği Konseyi'nde” dönemin Türkiye Başbakanı Erdoğan, PKK'ya karşı işleri bakanlıkları ve istihbarat servisleri arasındaki işbirliğinin arttırılacağını açıklamıştır. Suriye Cumhurbaşkanı Esad ise sorunun çözümüne katkıda bulunursa Suriye'de PKK üyeleri için genel af ilan edebileceğini ve Türkiye'de bulunan PKK üyelerini bu bağlamda Suriye'ye kabul edebileceklerini duyurmuştur. Esad ayrıca PKK'ya Türkiye'de şiddeti bırakıp, yasal siyasi bir aktör olması yönünde çağrıda bulunmuştur.

PKK konusunda taraflar arasındaki işbirliğinin 2010 yılına geldiğinde zirveye ulaşmasına rağmen Hatay konusu bağlamında taraflar arasında çözüm ortaya çıkmamıştır. Yine de tarafların birbirleriyle ilgili algılamalarının dönüşümü sonrası Hatay sorunu taraflar arasında herhangi bir gerilime sebep olmamıştır. Türkiye ve Suriye'nin Hatay'ın statüsü konusundaki yaklaşımları değişmese de 2000'lerin ilk on yılında taraflar konuyu gündeme getirmekten kaçınmış ve Hatay konusunun ikili ilişkilere zarar vermemesi gerektiğini açıklamıştır. Örneğin, 2002 yılında dönemin Suriye Başkan yardımcısı Haddam, Hatay sorununun gelişen ilişkiler bağlamında çözülebileceğini ve Hatay'ın yabancı güçler tarafından ikili ilişkileri sabote etmek için kullanıldığını belirtmiştir (Özgürel, 30.09.2017). Türkiye de Suriye'ye benzer bir yaklaşım sergilemiş ve bu çerçevede 2004 yılında Suriye'ye Hatay'da ortak ticaret merkezi kurulmasını önermiştir (Murinson, 2006: 956). Suriye ayrıca iki ülkenin toprak tanımlamaları ve Hatay'ın Türkiye'nin sınırları içinde gösterilmesi yüzünden ortak ticaret anlaşmasını 2003 yılında imzalamaktan kaçınmış fakat 2004 yılında Hatay konusunun

işbirliğini engellememesi için serbest ticaret anlaşmasını imzalamıştır (Milliyet, 31.09.2017). Fakat Suriye, Hatay'ın statüsünü Türkiye'nin istediği biçimde resmi olarak kabul etmemiştir. Hatay'ın Suriye'nin parçası olarak gösterilmeye devam etmesiye Türkiye tarafında tepkiye sebep olmamış, dönemin Türkiye devlet bakanı Kürşat Tüzmen, Suriye gezisi sırasında Suriye'de Hatay'ın Suriye'nin toprağı olarak gösterilmeye devam edilmesinin işbirliği açısından sorun yaratmaması gerektiğini belirtmiştir.

İki ülke arasındaki su sorunuysa Fırat ve Dicle nehirleri bağlamında 1980'lere kadar uzanmaktadır ve özellikle 1990'larda iki aktörün de su konusuna güvenlik perspektiften bakması su sorununun çözümü zorlaştırmıştır. Özellikle PKK sorunuyla su sorununun ilişkilendirilmesi sonucunda, su konusu taraflar arasında en önemli gerilim temalarından birini oluşturmuştur. Türkiye'nin Asi nehrini de taraflar arasındaki su görüşmelerine dahil etmeye çalışmasıyla birlikte iki ülke arasındaki gerilim daha da artmıştır. Suriye; Türkiye'nin Asi nehrinin Fırat ve Dicle nehirleri bağlamında gerçekleşen görüşmelere dahil etme isteğinin Hatay'ın Türkiye tarafından ilhakını meşrulaştırmak için olduğunu belirtmiş (Oktav, 2008: 88), ve bu yolla, Hatay'ın statüsü ile su konusunu da birbirlerine bağlamıştır. Bir başka ifadeyle, taraflarca su sorunu 1990'larda PKK ve Hatay sorunlarıyla ilişkilendirilmiş ve bu sorun, iki aktörün düşman algılarını daha da kuvvetlendirmiştir. 1998 sonrası tarafların arasındaki gerilimin sona ermesinin etkisiyle su konusunda tarafların yaklaşımları da rahatlamış, zaman içerisinde artan işbirliğinin sonucundaysa taraflar su konusunda ortak projeleri hayata geçirmeye çalışmıştır.

Tarafların su konusunda birbirlerine artan güveninin ilk önemli örneği 2000 yılında meydana gelmiş ve Türkiye'nin yaşanan kuraklık sebebiyle Suriye'ye vermesi gereken 500 metre küplük suyu verememesi, Suriye tarafından tepkiye sebep olmamıştır. 2002 yılında Haddam, su sorununun çözümü konusunda umutlu olduklarını açıklarken (Oktav, 2008: 100), 2004 yılındaysa Türkiye Başbakanı Suriye'nin isterse Dicle Nehri'ndeki suyu daha fazla kullanabileceklerini açıklamıştır (Aras ve Karakaya Polat, 2008: 509). 2000'lerin başında tarafların açıklamalarının ötesinde iki aktör arasındaki işbirliği daha da artmıştır. 2001 yılında su konusunda işbirliğini arttırma amacıyla iki ülke arasında protokol imzalanmış (Maden, 2011a: 37), 2007 yılındaysa iki ülke, Asi nehri üzerinde ortak baraj projesi konusunda anlaşmaya varmıştır (Miş, 2009b: 254). 2008 yılındaysa Türkiye'de yaşanan su azlığı sebebiyle, Suriye yönetimi Asi nehrinin suyunu Türkiye'ye sağlamış ve Beşar Esad bu gelişmeyi, kardeş toplumların yardımlaşması olarak tanımlamıştır (Ezer, 30.09.2017). 2007 yılında ayrıca su konusuyla ilgili "ortak teknik komite" toplantıları başlamış ve bu toplantılar,

ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. 2009 yılında gerçekleşen üst düzey stratejik işbirliği toplantısında Dicle nehrinin suyunun kullanımını konusunda mutabakat zaptı imzalanmıştır. Son olarak 2011 yılında, Asi nehri üzerinde ortak baraj inşası başlamış ve taraflar, Asi nehrinin suyunun yarı yarıya kullanılmasını kararlaştırmıştır (Maden, 2011b).

Kısaca özetlemek gerekirse 1990'lar boyunca Türkiye ile Suriye arasında yaşanan gerilimin temel sebebi olarak görünen PKK, Hatay'ın statüsü ve su konuları 2000'ler boyunca taraflar arasında artan işbirliğine rağmen tamamıyla çözülememiştir. Bunun temel sebepleriye Arap Baharı sonrası taraflar arasındaki işbirliğinin kesilmesi ve maddi gerçekliklerin rolüdür. Yine de taraflar, dönüşen algılamalarıyla doğrudan bağlantılı olarak, bu sorunlar çerçevesinde girişimlerde bulunmuş ve bu sorunların ikili ilişkilere zarar vermemelerine önem göstermiştir. Tarafların değişen tavırlarındaysa kurumsal kimliklerinin yaşadığı dönüşüm ve bu dönüşümün toplumsal kimliklere etkileri temel rol oynamaktadır. Tarafların ötekine dair algılamalarının değişmesi sadece bu üç konu etrafında değişikliklere sebep olmamış, yıllar içerisinde farklı alanlarda artan işbirliğine de sebep olmuştur. Artan işbirlikleri sonucunda her iki aktör için hem diğeri dosta dönüşmeye başlamış hem de iki aktör arasında bir çeşit kolektif kimlik meydan gelmiştir.

3.3.2. Ötekinin Dosta Dönüşmesi

Türkiye ile Suriye arasında ben ve öteki ayrımını ortadan kaldıran en önemli faktörlerden biri 2000'lerin ilk on yılı boyunca ortaya çıkan çeşitli işbirliği alanları olmuştur. Ekonomik işbirliği açısından iki ülke arasındaki ticaret hacmi, 1999 yılında 700 milyon dolar, 2000 yılında 729 milyon dolarken 2008 yılında 2754 milyon dolara ulaşmıştır (Hale, 2009: 152). 2007 yılında iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması imzalanmış, 2008 yılındaysa iki ülke arasındaki ticaret hacmini arttırmak için ortaklık konseyi protokolü imzalanmıştır (Miş, 2009a: 256). 2010 yılında Türkiye, Suriye'ye altyapı yatırımlarında kullanılması için 247 milyon dolar tahsis ederken ayrıca iki ülke arasındaki demiryolu hattının iyileştirilmesi için 70 milyon dolarlık yatırımda bulunulmuştur (Tür, 2011: 595). Bu dönemin sonunda Türkiye'nin Suriye'deki yatırımlarıysa 700 milyon dolar seviyelerine ulaşmıştır (Kirişçi ve Kaptanoğlu, 2011: 709). Gelişen ilişkiler sonucundaysa ikili ilişkiler, stratejik ortaklık olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Taraflar arasındaki bir diğer önemli işbirliği alanı enerji olmuştur. 2001 yılında taraflar, Mısır doğalgazının taşınması için işbirliği anlaşması imzalamıştır. 2008 yılındaysa dönemin Suriye Başbakanı Itri, petrol ve enerji işbirlikleri için tarafların ortak

petrol şirketi kuracağını belirtmiş (Miş, 2009a: 256) ve 2010 yılında Türkiye ve Suriye, Suriye’de 7 petrol bölgesinde faaliyet gösterecek olan ortak petrol arama şirketi kurmuştur.

Bu dönemde, taraflar arasındaki bir diğer önemli işbirliği alanı güvenlik olmuştur. PKK’ya karşı artan işbirliğinin ötesinde güvenlik alanında taraflar çok sayıda anlaşma imzalamıştır. 2002 yılında Suriye Genelkurmay Başkanı, Suriye tarihinde ilk kez Türkiye’ye ziyarette bulunmuş ve iki ülke arasında askeri eğitim işbirliği anlaşması imzalanmıştır (Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2009: 45). 2009 yılındaysa iki ülkenin ilişkilerinde bir başka ilk yaşanmış ve iki ülke, ortak askeri tatbikat gerçekleştirmiştir (Miş, 2011: 213). Bu askeri tatbikat, iki ülke arasındaki ilk tatbikat olmasının ötesinde, Suriye’nin bir NATO üyesiyle gerçekleştirdiği ilk askeri tatbikattır (Orhan, 2009). Aynı yıl iki ülke ayrıca teknik askeri işbirliği anlaşması imzalamış (Arı ve Prinççi, 2010: 11) ve bölgesel düzen ve istikrara zarar verecek herhangi bir faaliyetten uzak duracaklarını açıklamışlardır. İki ülke arasında zaman içerisinde artan güvenin de etkisiyle toplumsal ve teknik işbirliği alanları da doğmuştur. 2003 yılında 6. Türkiye-Suriye protokolü çerçevesinde, iki taraf arasında turizm ve eğitim değişimi gibi çeşitli alanlarda çok sayıda anlaşma (Murinson, 2006: 956) ve 2008 yılında TİKA ve Suriye planlama teşkilatı arasında teknik işbirliğinin geliştirilmesi anlaşması (Miş, 2009a: 256) imzalanmıştır. Ayrıca bu dönemde Türkiye İş Bankası Suriye’de ofis açmış ve Anadolu Jet firması Ankara ile Şam arasında uçuşlar başlatmıştır. Artan kültürel ve toplumsal işbirliğinin sonucu olarak Türkiye’yi ziyaret eden Suriyeli sayısı 2003 yılında 155.000 iken 2010 yılında 1 milyon seviyelerine ulaşmıştır. Aynı yıl Suriye’yi ziyaret eden Türkiyeli sayısıysa 1.5 milyon seviyelerine ulaşmıştır (Bishku, 2012: 48). Yukarıda belirtilen bütün işbirliği alanları sonucundaysa Türkiye ile Suriye arasında 2009 yılında “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi” anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında iki ülkenin dışişleri, enerji, savunma, içişleri, ticaret gibi çeşitli bakanlıkları arasında ortak bakanlar konseylerinin kurulması kararlaştırılmış ve vize serbestliğini de içeren elliden fazla anlaşma imzalanmıştır (Miş, 2011: 225).

Bu dönemdeki bölgesel gelişmeler de iki aktörün birbirlerine yakınlaşmasına yardımcı olmuştur. Özellikle ABD’nin Irak’a askeri müdahalesi sonrası, Irak’ın geleceği ve toprak bütünlüğü konusunda her iki aktör benzer kaygıları taşımış ve bunun sonucunda Irak’ın geleceği konusunda aktörler arasındaki işbirliği artmıştır. Ayrıca 2009 yılında Suriye ile Irak arasındaki gerilimde Türkiye, iki ülke arasında uzlaştırıcı bir rol üstlenmiş (Miş, 2011: 236), aynı şekilde Suriye ile Suudi Arabistan arasında benzer bir rol oynamış, fakat en önemlisi Beşar Esad’ın Türkiye ziyareti sonrası, Türkiye; Suriye ile İsrail arasındaki dolaylı

görüşmelerde arabulucu olmuştur (Zengin, 2010: 225). Ayrıca 2005 yılında Lübnan Başbakanı Hariri'nin öldürülmesi sonrası Türkiye, Suriye'nin uluslararası toplumdan izolasyonuna karşı çıkmış ve bu bağlamda dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Sezer, Suriye'ye ziyaret gerçekleştirmiştir (Murinson, 2006: 956). Lübnan krizinde Türkiye'nin Suriye'ye yaklaşımına benzer bir tavır 2007 yılında Suriyeli işadamları, Türkiye'ye karşı geliştirmiş ve KKTC'nin izolasyonunu kırmak için KKTC'yi ziyaret etmiştir. Aynı yıl ayrıca Suriye ile KKTC arasında doğrudan feribot seferleri başlamıştır (Zengin, 2010: 376).

Gerek ikili ilişkilerdeki gerekse de bölgesel gelişmelere karşı tarafların işbirlikleri, toplumsal inşacılığın kolektif kimliğin temel noktaları olarak gösterdiği özelliklerin zaman içerisinde doğmasına sebep olmuştur. Toplumsal inşacılık açısından kolektif kimliğin ana değişkenleri; karşılıklı bağımlılık, ortak kader anlayışı, homojenleşme ve kendini sınırlamadır (Wendt, A.; 1999: 343). Türkiye-Suriye ilişkilerinde 2000'lerin ilk on yılında özellikle karşılıklı bağımlılık ve ortak kader anlayışı çok belirgin bir şekilde görünmektedir. Yukarıda belirtilen ekonomi, güvenlik, enerji, toplumsal ve diğer alanlarda ortaya çıkan işbirliği alanları ve imzalanan anlaşmalar, taraflar arasında karşılıklı bağımlılık yaratmıştır. Ortak kader anlayışı ise yüksek düzeyli stratejik işbirliği ve ortak bakanlar kurullarının düzenlenmesi gibi çeşitli platformlarda görünür olurken ayrıca her iki ülkenin siyasi elitlerinin söylemlerinde de belirginleşmiştir.

İki ülke arasında artan işbirliğinin doğrudan sonucu olarak iki ülke arasındaki ortak kader anlayışı belirginleşmiştir. Suriye'nin kurulduğu tarih 1948'ten sonra ilk kez Suriye Cumhurbaşkanı 2004 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Cumhurbaşkanı Esad, ikili ilişkileri güvensizlikten güvene dönüşüm olarak tanımlamıştır (Aras ve Karakaya Polat, 2008: 509). Ayrıca 2008 yılında Suriye Cumhurbaşkanı'nın tatilini Türkiye'de geçirmesi taraflar arasında artan güvenin sembolik göstergesi olarak yorumlanmış ve hem siyasi hem de toplumsal düzlemlerde Türkiye ile Suriye arasında koşulsuz güvenin olduğu belirtilmiştir (Arı ve Prinççi, 2010: 10). 2007 yılındaysa Beşar Esad, Suriye'nin Türkiye ile PKK konusundaki işbirliğini Suriye toplumunun kararı olarak tanımlamış (Miş, 2009b: 257), ve bir tarafın kaybının diğer tarafın da kaybı olduğunu belirterek "ben" ile "öteki" arasındaki ayrımın bulanıklaştığını göstermiştir. Beşar Esad'ın 2009 yılında ikili ilişkileri stratejik ortaklık olarak tanımlamasıysa toplumsal inşacılığın belirttiği gibi iki aktör arasında kolektif kimliğin inşa edildiğini göstermiştir (Miş, 2011: 215). Bu dönemde benzer bir yaklaşım Türkiye tarafında da meydana gelmiştir. Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nde ikili ilişkileri, "*ortak kader, ortak tarih ve ortak gelecek*" ve

taraflar arasındaki gelişmeleri, iki devlet, tek hükümet olarak tanımlaması (Zengin, 2010: 220) taraflar arasında oluşmaya başlayan kolektif kimliği göstermektedir. Davutoğlu ayrıca iki ülke arasındaki işbirliğini mevcut işbirliği modellerinin çok ötesinde olduğunu belirtmiş ve ikili ilişkileri, bölgenin kalanı için de bir örnek oluşturduğunu ifade etmiştir (Tür, 2011: 595). Tarafların değişen algılamaları ve kolektif kimlik inşası sonucundaysa 2000'lerin ilk on yılının sonunda "iki toplum, tek devlet" (Barkey, 2011: 11) mottosu, gelişen ikili ilişkileri tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca ikili ilişkiler, iki toplum arasında yapay sınırları kaldıran ideal ortaklık olarak tanımlanmaya (Özcan ve Usul, 2011: 174) ve hatta 2. Dünya Savaşı sonrası Almanya ile Fransa arasında ortaya çıkan ekonomik, kültürel ve toplumsal entegrasyonlara benzetilmiştir. Bütün bu gelişmelerin sonucundaysa toplumsal inşacı yaklaşım çerçevesinde taraflar arasındaki ötekileştirme (Warning ve Kardaş, 2011: 127) ve "ben" ve "öteki" arasındaki ayrım kaybolmaya başlamış ve 1990'ların ebedi düşmanları bir sonraki on yılda dostla dönüşmüştür. Fakat 2011 yılının Mart ayında Arap Baharı'nın Suriye'de de başlaması sonrası ilişkiler zarar görmeye başlamış ve kısa zaman içerisinde tarafların birbirlerini algılamaları, 1990'lardaki gibi düşmana dönüşmüştür.

4. 2011 Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri

Arap Baharı 2010 yılının sonunda Tunus'ta başlamış ve 2011 yılında Mısır, Libya, Ürdün, Bahreyn, Umman, Yemen, ve Suriye'ye yayılmıştır (Ma'oz, 2012: 14). Suriye'de 18 Mart 2011 tarihinde demokratik reformlar ve siyasi tutukluların serbest bırakılması talepleriyle (Miş, 2013: 263) başlayan Arap Baharı, çok kısa zamanda ülke içerisinde şiddet sarmalına sebep olmuştur. Hem Suriye yönetiminin hem de muhalif grupların şiddete başvurması sonucundaysa 6 yılı aşkın bir süredir Suriye krizi sonlandırılmamıştır. Bu süre zarfında Türkiye ile Suriye ilişkileri zarar görmüş ve her iki aktör için "öteki" tekrar düşmana dönüşmüştür. Bu şartlar altında, her iki ülkede aynı iktidarlar bulunmasına rağmen ve tarafların kimliklerinde büyük dönüşümler yaşanmamasına rağmen iki dostun iki düşmana nasıl dönüştüğü önemli bir tartışma konusu yaratmıştır. Toplumsal inşacı açıdan öne çıkan iki önemli açıklama bulunmaktadır. Birinci açıklama, içsel veya dışsal "kritik dönemecin" aktörlerin kimlik ve çıkarları üzerindeki etkileridir (Marcussen, Risse, Engelmann-Martin, Knopf ve Roscher; 1999: 5). Arap Baharı; hem Türkiye hem de Suriye açısından bir kritik dönemeç yaratmıştır. Suriye açısından bu kritik dönemeç, Suriye'nin kurumsal kimliğine zarar vermiştir. Suriye'nin zarar gören kurumsal kimliği, toplumsal kimliğini doğrudan etkilemiş ve Suriye'de dönüşen toplumsal kimlik, Türkiye ile ilişkileri etkilemiştir. Bir başka ifadeyle, Suriye'de yaşanan kriz sonrası Suriye'nin Türkiye algısı dönüşmeye başlamıştır.

Türkiye açısından bu kritik dönemeç, çıkarların yeniden tanımlanmasına sebep olmuş ve bunun sonucunda Türkiye'nin Suriye'ye karşı yaklaşımı ve algılaması dönüşmeye başlamıştır. Fakat yine de Eylül 2011'e kadar iki ülke arasındaki ilişkiler tamamen kopmamış ve özellikle gösterilerin ilk aylarında Türkiye, geçen on yılın etkisiyle Suriye yönetimine olan güvenini tekrarlamıştır.

Toplumsal inşacılık açısından ortaya çıkan bir diğer önemli açıklamaysa yapı-fail ilişkisidir. Toplumsal inşacılığa göre yapı ile fail arasında doğrudan ilişki vardır ve bu iki kavram, sürekli birbirlerini üretir. Makro düzlemde yapı, mikro düzlemdeki failin üzerinde doğrudan etkiye sahip olsa da mikro düzlemde yeter sayıdaki failer arasındaki ilişkiler, makro düzlemdeki yapıya doğrudan etkide bulunur. Bir başka ifadeyle, yapıda işbirlikçi yaklaşımlar baskın olduğunda yapı, failleri de işbirliği konusunda motive etmektedir. Az sayıdaki fail arasındaki çatışmacı ilişkiler, yapının dönüşüme neden olmasa da çok sayıda failin arasında çatışmacı ilişkiler, yapıya çatışmacı bir karakter kazandırabilir. Kısaca, farklı anarşi kültürleri ile failer arasındaki ilişkiler doğrudan ilişkilidir ve yapının anarşi kültürünün dışında failer arasında başka bir ilişki kültürü yürütmek kolay değildir (Wendt; 1999: 246-312). Türkiye-Suriye ilişkileri açısından baktığımızda 2000'lerin ilk on senesinde, ABD'nin Irak işgali veya her iki aktörün AB ile artan ilişkileri gibi yapısal gelişmeler, aktörler arasındaki ilişkileri kolaylaştırmıştır. Arap Baharı sonrası bölgede bir çeşit çatışmacı ve Hobbesçu anarşi kültürü baskın gelmeye başlamış ve bölgedeki failer arasında işbirliklerini sürdürmek zorlaşmıştır. Hobbesçu yapı, failer arasındaki çatışmacı ilişkileri daha fazla ön plana çıkarmış ve bunun sonucunda da hem Türkiye-Suriye ilişkileri hem de iki aktörün birbirlerini algılama biçimleri dönüşmeye başlamıştır. 2011'den bugüne geçen süre zarfında da iki aktör arasındaki “ben” ve “öteki” ayrımı keskinleşmiştir.

Türkiye-Suriye özelinde baktığımızda Arap Baharı sonrası makro düzlemde bölgede kaotik bir ortam çıksa da mikro düzlemde Türkiye, başlangıçta Suriye'ye reformların hayata geçirilmesi konusunda duyduğu güveni dile getirmiştir (Öniş, 2012: 53). Hatta Türkiye bu dönemde başta Beşar Esad olmak üzere mevcut yönetimle güvenlikçi yaklaşıma sahip “eski muhafızlar” arasında ayrıma gitmiş (Vatan, 19.09.2017) ve dönemin Türkiye Başbakanı Erdoğan, Beşar Esad'ı Suriye'deki çatışmaların potansiyel çözümü olarak görürken, dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Beşar Esad'ın Kaddafi, Mübarek ve Bin Ali gibi bölgedeki diğer liderlerden farklı olduğunu, genç jenerasyonun temsilcisi olduğunu ve Suriye toplumu tarafından saygı gördüğünü belirtmiştir (Hürriyet, 21.09.2017). İlerleyen aylarda Türkiye, Suriye'de artan şiddeti eleştirmeye başlasa da Suriye yönetiminin reform iradelerini

desteklediklerini belirtmiş, Erdoğan; Beşar Esad ile krizin çözümü konusunda diyaloga devam etmek istediklerini dile getirirken, bu konuda Beşar Esad ile olan kişisel ilişkilerini de devreye sokmaya çalışmıştır (Barkey, 2012: 6). Bu dönemde Türkiye ile Suriye arasındaki önceki yıllardan kalan olumlu ilişkiler ve Türkiye'nin Suriye yönetimine olumlu yaklaşımı, Türkiye'nin Suriye siyasasını belirleyen etken olmuştur. 2011'in Eylül ayındaysa Türkiye'nin Suriye yönetimine karşı tavrı önemli bir dönüşüm yaşamış ve Erdoğan, Suriye yönetimi ve Beşar Esad'a güvenlerinin kalmadığını belirterek, Suriye yönetimine yönelik yaptırımlar gibi tedbirlerin hayata geçirileceğini duyurmuştur (Milliyet, 29.09.2017). Ortadoğu'nun yeni bir döneme girdiğini, Arap Baharı'nın durdurulamaz bir ivme kazandığını (Barkey, 2012: 6) ve Türkiye'nin yeni döneme göre pozisyon almasını savunan Türkiye, bu dönemde yeniden çıkar tanımlamasına girmiş ve bu doğrultuda bölgede geleceğinin olmadığını düşündüğü Suriye yönetimine karşı tedbirler geliştirmeye başlamıştır. Bir başka ifadeyle, Ortadoğu'daki yeni yapı, Türkiye'nin çıkar tanımlamalarını doğrudan etkilemiştir. Suriye açınsındansa ülke içerisinde yaşanan kriz, Suriye'nin kurumsal kimliğine ve güvenliğine tehdit olarak algılanmış ve böylesi bir kriz halinde Türkiye'nin yaklaşımını Suriye'nin içişlerine müdahale olarak görülmüştür. Eylül 2011 tarihinden sonraysa iki ülke arasındaki ilişkiler işbirliğinden çatışmaya dönmeye başlamış ve her iki aktör, "ötekini" düşman olarak tanımlamaya başlamıştır.

4.1. Karşılıklı Yaptırım Dönemi

Türkiye-Suriye ilişkilerinin yeni dönemindeki ilk hamle Türkiye'den gelmiş ve 22 Eylül 2011'de Türkiye, Suriye'ye askeri malzeme taşıyan uçaklara hava sahasını kapatma kararı almıştır (Özcan, 2017: 183). Türkiye'nin bu kararına Suriye, 30 Eylül tarihinde karşılık vermiş ve Suriye, Türkiye'den yapılan ithalatı durdurma kararı almıştır (Oktav, 2013: 199). Karşılıklı yaptırımlardan sonra taraflar arasındaki gerginlik daha da görünür olmaya başlamış ve Kasım ayında Türkiye'nin açıkladığı yaptırım paketiyle ikili ilişkilerdeki gerilim daha görünür hale gelmiştir.

30 Kasım tarihinde Arap Birliği'nin Suriye'ye yaptırım kararından iki gün sonra Türkiye, Suriye yönetimine karşı 6 maddelik yaptırım paketini açıklamıştır (Head, 21.09.2017). Suriye'de "meşru bir yönetimin" ortaya çıkmasına kadar uygulanacağı duyurulan yaptırım paketindeyse Suriye'de şiddet olaylarına karışmış bireylere yaptırım uygulamaktan planlanan anlaşmaların iptal edilmesine kadar kapsamlı yaptırımlar yer almıştır. Arap Birliği'nin Suriye'ye karşı aldığı yaptırım kararının hemen ardından

Türkiye'nin de yaptırım kararı almasıyla yapı ve fail arasındaki ilişkinin Türkiye-Suriye ilişkilerine etkisini göstermesi açısından önemlidir. Türkiye'nin kapsamlı yaptırım paketinin hemen ardından Suriye, Türkiye ile olan serbest ticaret anlaşması kapsamındaki tüm çalışmaları askıya aldığını bildirmiş (Milliyet, 25.11.2017) ve Suriye'nin Gaziantep Konsoloslugu'nun faaliyetlerini durdurduğunu açıklamıştır (Milliyet, 25.10.2017). Türkiye ayrıca 2012 yılının başında diğer Avrupa ülkeleriyle birlikte Suriye'de artan şiddet sonucunda Suriye'nin Türkiye büyükelçisini Türkiye'den ihraç ederek diplomatik yaptırımlarına bir yenisini eklemiş ve Türkiye'nin bu diplomatik yaklaşımı Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinin sona ermesi olarak yorumlanmıştır (Duran, 2013: 513).

Karşılıklı ekonomik yaptırımlar ve yaşanan gerilimler, ikili ekonomik ilişkileri çok kısa sürede olumsuz etkilemiş, Türkiye'nin Suriye'den ithalatı ise %87,2 azalarak 67 milyon dolara, Suriye'ye ihracatıysa 2012 yılında %68,8 azalarak 501 milyon dolara gerilemiştir (Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, 22.12.2017). Benzer bir durum toplumsal ilişkiler açısından da ortaya çıkmış ve 2012 yılında Türkiye'nin Kültür ve Turizm Bakanı, Türkiye ile Suriye arasında yaşanan gerilimin etkisiyle Türkiye'ye gelen turist sayısında 2 milyon civarında düşüş olduğunu belirtmiştir (Milliyet, 22.12.2017). İlerleyen yıllarda ekonomik ve toplumsal ilişkilerde dalgalanmalar yaşanmasına rağmen taraflar arasındaki işbirliği 2011 öncesindeki seviyelere ulaşamamıştır.

4.2. Türkiye-Suriye Krizinin Askerileşmesi

2011 yılının son döneminde iki ülke arasında karşılıklı yaptırımların devreye girmesi sonrası taraflar arasındaki gerilim artsa da 2012 yılından itibaren bu gerilim, askeri boyut kazanmıştır. Askeri tedbirlerin devreye girmesi sonucunda “ben” ve “öteki” arasındaki kopuş daha da belirgin olmuş ve önceki yıllarda inşa edilmeye başlanan kolektif kimliğin yerini bencil kimlikler almaya başlamıştır. Askeri krizler bağlamında ilk olarak 22 Haziran 2012 tarihinde Türk RF-4, Suriye tarafından düşürülmüştür. Suriye tarafı Türk jetinin Suriye hava sahası içerisinde Türk jeti olduğu bilinmeden düşürüldüğünü belirtirken Türkiye ise jetin uluslararası sularda vurulup Suriye karasularına düştüğünü ifade etmiştir (BBC, 22.09.2017). Yaşanan olay sonrası Türkiye'nin Suriye'ye karşı tavrı daha da sertleşmiş, NATO ve BM gibi uluslararası örgütlerde girişimlerde bulunmasının ötesinde ikili ilişkilerde askeri araç ve yöntemleri daha fazla ön plana çıkarmaya başlamıştır. Türk jetinin düşürüldüğü gün, dönemin Türkiye Başbakanı Erdoğan, sınıra yakın bölgelerdeki Suriye güvenlik güçlerinin faaliyetlerinin “tehdit” olarak tanımlanacağını ve bu doğrultuda angajman kurallarının

değiştirileceğini duyurmuştur (Gerges, 21.09.2017). Değişen angajman kuralları doğrultusunda 28 Haziran 2012 tarihinde Türkiye; Reyhanlı, Hatay ve Şanlıurfa sınırına 30'dan fazla askeri araç, roket sistemi, fırlatma rampası, füze bataryası ve askeri ambülans yerleştirmiş, 1 Temmuz tarihinde ise Türkiye, sınırına yaklaşan Suriye helikopteri için değişen angajman kuralları gereğince Türk F-16 jetleri kaldırılmıştır (Burch, 22.09.2017). Ayrıca Temmuz 2012 tarihinde, Türk jetinin düşmesinin üzerinden henüz 1 ay geçmişken Türkiye sınıra yerden havaya atılan füze bataryaları yerleştirmiş ve 30 Temmuzda sınıra ek 20 askeri araç, füze bataryası ve silahlı araç göndermiştir (Hürriyet Daily News, 02.09.2017).

İki ülke arasındaki gerilim ve kriz ilerleyen aylarda tırmanmaya devam etmiştir. 3 Ekim tarihinde Suriye'den ateşlenen havan mermisi Akçakale'ye düşmüş, bunun sonucunda 5 kişi hayatını kaybetmiş ve 10 kişi yaralanmıştır (Özcan, 2017: 185). Türkiye, bu olaya topçu ateşiyle karşılık vererek rejim yanlısı olduğu iddia edilen 7 kişiyi öldürmüştür. Suriye hükümeti düşen uçaksavar mermisinin kazara olduğunu açıklarken, Erdoğan provokasyonlar devam ettiği sürece Türkiye olarak "savaş ilan etme" konusunda tereddütlerinin olmadığını açıklamıştır. 23 Ekim 2012 tarihinde ise Suriye'den ateşlenen uçaksavar mermisi Reyhanlı'da sağlık merkezine denk gelmiş ve iki ülke tekrar karşı karşıya gelmiştir (Reuters, 11.09.2017). 16 Eylül 2013 tarihinde Suriye helikopterin Türkiye tarafından düşürülmesiyle birlikte iki ülke arasındaki kriz yeniden askerileşme ve tırmanma eğilimi göstermiştir. 16 Eylül'de Suriye Mi-17 helikopteri, Türk F-16 jetleri tarafından Yayladağı yakınlarında Türk topraklarının 2 kilometre kadar içerisinde düşürülmüş, Türkiye tarafı angajman kurallarına göre hareket ettiklerini açıklarken, Suriye tarafı, Türkiye'yi tansiyonu yükseltmekle suçlamıştır. Mart 2014 tarihinde, Suriye helikopterin düşürülmesine benzer bir tekrar olay yaşanmış ve Suriye askeri uçağı, Türk Hava Kuvvetleri tarafından düşürülmüştür (Taştekin, 2015: 468). Türk yetkililer, uçağın düşürülmeden önce hava sahasının ihlal edildiğini Suriye uçağına bildirdiklerini belirtmiştir.

Sınırdaki yaşanan askeri hareketliliğin dışında Suriye'deki çatışmaların Türkiye'ye etkileri de iki ülke arasındaki güvensizliği daha da arttırmıştır. Bu bağlamda, Şubat 2013'te Cilvegözü sınır kapısında bombalı araçla gerçekleştirilen saldırıda 13 kişi, Mayıs 2013'te ise iki bombalı araçla Reyhanlı'da yapılan saldırıda 53 kişi yaşamını yitirmiştir. Türkiye her iki saldırıdan da Suriye yönetimini sorumlu tutmuştur. Özellikle Reyhanlı'daki patlamalar sonrasında dönemin Türkiye Başbakanı Erdoğan, patlamanın arkasında "*rejimin*" ve "*rejimin Türkiye'deki uzantılarının*" olduğunu ifade ederken (Milliyet, 21.08.2017), dönemin Suriye Enformasyon Bakanı Ümran el Zubi, "*Suriye'nin hiç bir zaman bu tip bir eylem içinde*

olmadığını” ve *“değerlerinin böyle bir eylemde bulunmaya izin vermeyeceğini”* belirtmiştir (BBC, 21.09.2017). Suriye yönetimi her iki saldırıyla ilişkisi olmadığına dair açıklama yapsa da Türkiye, hem Cilvegözü hem de Reyhanlı saldırılarından Suriye yönetimi ve Suriye istihbaratı El Muhaberat’ı sorumlu göstermiştir (Öztiğ, 2017: 172).

4.3. Suriyeli Mülteciler Konusu

Türkiye ile Suriye arasında gerilime etki eden ve Suriye krizi bağlamında ortaya çıkan en önemli insani kriz olan gelişme Suriye’deki çatışmaların yarattığı yoğun göç dalgası olmuştur. Suriye’deki çatışmalarla ilişkili olarak 2011’de Cisir eş-Şuğur’dan (Özcan, 2017: 193), 2013 yılında Halep’ten, 2014 yılında Kuzey Suriye ve Halep’ten (Miş ve Özdemir, 2015: 183) ve 2015 yılında Tel Abyad’dan Türkiye’ye (Durgun, 22.12.2017) yoğun göç dalgaları meydana gelmiş ve bu göç dalgalarının da etkisiyle 2015’in Temmuz ayı baz alındığında Türkiye’deki Suriyeli mülteci sayısı 1.8 milyon civarına ulaşmıştır (BBC, 22.12.2017). Türkiye’deki yoğun mülteci sayısı sadece Türkiye’deki iç siyaseti etkilememiş, Suriye ile Türkiye arasında ve hatta Türkiye ile AB gibi başka aktörlerle de yeni gerilim alanları doğurmuştur. Türkiye ile Suriye, Suriyeli mültecilerin durumu ve geleceği konuları üzerinden çok kez karşı karşıya gelmiş ve bu gerilim alanı da taraflar arasındaki düşman algısını kuvvetlendirmiştir.

2011 sonrasındaki örneklerin de gösterdiği gibi bu dönemdeki ilişkiler ve etkileşimler, önceki on yıldan çok farklı olmuş ve bunun sonucunda taraflar arasındaki güven ortadan kaybolmuştur. Türkiye, Suriye’den Türkiye’ye etki eden her gelişmeyi Suriye yönetimi ile ilişkilendirme eğilimi gösterirken, Suriye ise Türkiye’nin ülkelerindeki “teröristlere” destek sağladığını belirtmiştir. Bir diğer ifadeyle, önceki yıllarda ortak kader ve ortak gelecek sloganıyla hareket eden iki aktör için “öteki” 1998 öncesinde olduğu gibi doğrudan tehdit ve azılı düşmana dönüşmüştür. Bu dönüşümdeyse toplumsal inşacılığın temel dayanak noktaları olan kimlik ile çıkar, yapı ile fail ve de ben ile öteki arasındaki ilişkiler merkezi rol oynamıştır.

5. Sonuç

Türkiye-Suriye ilişkileri tarihi boyunca dalgalı bir seyir izlemiş ve ikili ilişkilerde toplumsal inşacı yaklaşımın belirttiği gibi aktörlerin kimlikleri önemli bir rol oynamıştır. Her ne kadar tarih boyunca Hatay’ın statüsü veya su sorunu gibi maddi gerçeklikler ikili ilişkilerde önemli rol oynasa da aktörlerin bu sorunları algılama biçimi, ikili ilişkileri

şekillendiren en temel faktör olmuştur. Bu yüzden, toplumsal inşacılığa uygun olarak fikri faktörler, maddi gerçekliğin yorumlanmasında temel rol oynamıştır. Tarafların birbirlerini ve sorunları algılama biçimlerinin değişmesi, aktörler arasındaki ilişkilerin radikal bir biçimde dönüşmesine sebep olmuş ve bu dönüşümde rol oynayan en önemli faktörse her iki ülkede yaşanan iktidar değişiklikleri ve yeni iktidar kimliklerinin yaptığı yeni çıkar tanımlamaları olmuştur.

1998 yılında savaşın kıyasına gelen iki ülke, aralarındaki gerilimi Adana Mutabakatı ile azaltabilmiş ve 1998 sonraki dönemde yaşanan gelişmeler, iki ülkenin birbirlerine yaklaşmasına sebep olmuştur. 1998 sonrası Türkiye’de komşularla sorunların çözülmesi önemli dış politika hedeflerinden biri olsa da 2002 yılında AK Parti iktidarı ile komşularla sıfır sorun siyaseti kurumsal bir yapı kazanmaya başlamıştır. AK Parti’nin muhafazakar kimliğinin de etkisiyle önceki dönemlerde Ortadoğu ile sınırlı olan etkileşim artmış ve Ortadoğulu aktörlerle işbirlikleri alanları doğmuştur. Yeni iktidar kimliğinin yeni çıkarlarının ve yaklaşımlarının başta Suriye olmak üzere Ortadoğu’daki aktörler tarafından kabul görmeye başlaması üzerine 1990’ların iki düşmanı olan Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerde olumlu gelişmeler olmuştur. Suriye’deyse 2000 yılında yaşanan iktidar değişimiyle yeniden çıkar tanımlaması yapılmış ve “Batı’da eğitim görmüş” ve genç jenerasyonun temsilcisi Suriye’nin yeni lideri Beşar Esad yönetimindeki Suriye, hem Suriye’deki güvenlikçi anlayışı yumuşatmaya hem de başta AB olmak üzere Batı’ya açılmaya başlamıştır. Ayrıca Türkiye’nin AB üyeliğinin etkisiyle ve Suriye’nin AB ile olan yakınlaşmasıyla her iki aktör için “öteki” dönüşmeye başlamıştır. Bir başka ifadeyle, Türkiye’deki yeni kurumsal kimlik, kimliğine uygun olarak Doğu’ya açılmak için Suriye’yi, Suriye’deki yeni kurumsal kimlikse Batı’ya açılmak için Türkiye’yi birer kapı olarak görmeye başlamışlardır. Bu bağlamda her iki aktörün yeni kurumsal kimlikleri, aktörler arasındaki eski önyargı ve sorunların üstesinden gelmelerine yardımcı olmuştur. Aktörlerin kurumsal kimliklerinin dönüşümü toplumsal kimliklerini doğrudan etkilemiş ve bunun sonucunda aktörler arasındaki işbirliği kolaylaşmıştır. Her ne kadar failerin kimliklerinde yaşanan dönüşümler, taraflar arasındaki ilişkileri kolaylaştırırsa da 2000’lerin ilk on yılında bölgesel sistemik gelişmeler de tarafların işbirliğine yardımcı olmuştur. Özellikle ABD’nin Irak’a askeri müdahalesinin potansiyel olumsuz etkileri her iki aktörde benzer kaygılar yaratmış ve bunun sonucunda taraflar arasındaki işbirliği eğilimi kuvvetlenmiştir. Kısaca 2000’lerin başında hem failerin hem de yapının etkisiyle taraflar arasında işbirlikçi ilişkiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Artan işbirliği sonucunda on yılın sonunda taraflar arasında bir nevi kolektif kimlik ortaya çıkmaya başlamış

ve toplumsal inşacılık açısından kolektif kimliğin belirtileri olan karşılıklı bağımlılık ve ortak kader anlayışı belirginleşmiştir. Gelişen ekonomik, güvenlik veya toplumsal işbirliği alanlarının ötesinde ikili ilişkiler; “stratejik ortaklık”, “ortak kader ortak gelecek”, “iki toplum tek devlet” gibi mottolarla tanımlanmaya başlanmıştır. Bütün bu sürecin sonundaysa “ben” ve “öteki” arasındaki ayırım bulanıklaşmış ve 1990’ların “düşmanı” “dosta” dönüşmüştür.

2010 yılında Ortadoğu’da başlayan Arap Baharı süreci ikili ilişkilerde yaşanan altın çağın sona ermesine sebep olmuştur. Arap Baharı’nın Suriye’de başlamasının hemen ardından taraflar arasında kopuş yaşanmamış, önceki on yılda inşa edilen güvenin sonucu olarak Türkiye, Suriye yönetimine reform konusunda duyduğu güveni dile getirmiştir. Fakat Suriye’deki çatışmaların şiddetlenmesi ve yayılmasıyla da bağlantılı olarak Türkiye’nin tavrı Suriye’ye karşı dönüşmeye başlamıştır. Toplumsal inşacılık açısından Arap Baharı her iki aktör açısından “kritik dönemeç” olmuştur. Suriye’deki kurumsal kimliğin tehdit edilmesi, Suriye’nin toplumsal kimliğini ve dolayısıyla diğer aktörlerle ilişkilerini doğrudan etkilemiştir. Türkiye açısından bu kritik dönemeç, Türkiye’nin çıkarlarını yeniden tanımlaması gereğini doğurmuştur. Bölgesel sistemik bir gelişme olan Arap Baharı’nın durdurulamaz olduğunu ve doğru tarafta olunması gerektiğini vurgulayan Türkiye açısından Suriye algısı dönüşmeye başlamıştır. Kısaca, her iki aktör için kritik dönemeç olan Arap Baharı süreci, taraflar arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Toplumsal inşacılık açısından ön plana çıkan bir diğer önemli noktaysa yapı-fail ilişkisidir. Bu iki kavram birbirini üretse de yapının özellikleri faileri doğrudan etkiler. Arap Baharı sürecinde makro düzlem, çatışmacı ve hatta Hobbesçu bir özellik kazanmıştır. Yapıda çatışmacı eğilimler ön plana çıkmış ve bu eğilimler, mikro düzlemi doğrudan etkilemiştir. Bu yüzden mikro düzlemde failer arasında işbirlikçi eğilimleri sürdürmek zorlaşmıştır. Yeter sayıda failin işbirlikçi etkileşimlerinin olmaması da yapının işbirliği yönünde dönüşümünü engellemiştir. Bu şartlar altında da Arap Baharı sürecinde failin yapıyı dönüştürmesinden daha çok yapı faili dönüştürmüş ve bu dönüşüm, Türkiye-Suriye ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Bütün bu süreç sonucunda taraflar arasındaki ilişkiler bozulmaya ve güven kaybolmaya başlamış ve çatışmacı etkileşimler görünür olmuştur. Taraflar öncelikle “ötekine” ekonomik yaptırımlar uygulamış, ilerleyen zamanlarda taraflar arasında askerileşen krizler meydana gelmiştir. Bütün bu süreç sonucunda tarafların birbirlerini algılama biçimleri dönüşmeye başlamış ve Suriye, Türkiye’yi teröre destek veren ülke olarak tanımlarken Türkiye ise Suriye’den kaynaklanan ülke içi veya ülke dışı şiddetin kaynağını Suriye yönetimi olarak görmüştür. Her iki tarafın “ötekini” tehdit olarak tanımlamaya başlamasıyla birlikte “ben” ile “öteki” arasındaki mesafe açılmaya ve

önceki on yılda inşa edilmeye başlanan kolektif kimliğin yerine bencil kimliklerin görünür olmasına sebep olmuştur. Bunun sonucundaysa 2000'lerin ilk on yılında “dost” olan iki aktör, 2011 sonrasında tıpkı 1998 öncesinde olduğu gibi yeniden “azıllı düşmana” dönüşmüştür. Bu dönüşümdeyse maddi gerçekliklerin yanı sıra fikri faktörler, aktörlerin kimliklerinde yaşanan dönüşümler ve yapısal faktörler önemli roller oynamıştır.

KAYNAKÇA

- Altunışık, M. B., ve Martin, L. G. (2011) "Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP", *Turkish Studies*, 12(4): 569-587.
- Aras, B. Ve Karakaya Polat R. (2008) "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey"s Relations with Syria and Iran", *Security Dialogue*, 39(5): 495-515.
- Arı, T. ve Prinççi, F. (2010) "Turkey's New Foreign Policy towards the Middle East and the Perceptions in Syria and Lebanon", *Akademik Bakış*, 4(7): 1-16.
- Barkey, H. J. (2011) "Turkish Foreign Policy and the Middle East", *Ceri Strategy Papers*, 10: 1-13.
- Barkey, H. J. (2012) "The Evolution of Turkish Foreign Policy in the Middle East", *TESEV*: 1-8.
- BBC (2015) "Syria Conflict: Number of Refugees Passes Four Million", <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-33457886>, (22.12.2017).
- BBC (2013) "Syria Denies Turkey Reyhanli Car Bombs Role" <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-22499326>, (21.09.2017).
- BBC (2012) "Turkey: Jet downed by Syria in International Space" <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-18568412>, (22.09.2017).
- Bishku, M. B. (2012) "Turkish-Syrian Relations: A Checkered History", *Middle East Policy*, 19(3): 36-53.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2007) "Constructivism and Identity Formation: An Interactive Approach", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 3(11):121-144.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2003) "Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach", Londra: Routledge.
- Burch, J. (2012) "Turkey Scrambles Jets as Syria Aircraft Near Border", <http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-turkey-idUSBRE8610NX20120702>, (05.09.2017)
- Demirtaş, B. (2003) "Turkish-Syrian Relations: From Friend Esad to Enemy Esad", *Middle East Policy*, 20(1): 111-120.
- Durgun H. (2015) "Tel Abyad'dan Akçakale'ye Mülteci Akını", http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150602_akcakale, (22.12.2017).
- Duran, H. (2013) "Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri", İnat, Muhittin, Aydın ve Yıldırım (eds.) *Ortadoğu Yıllığı 2011*, İstanbul: Açılım Kitap Yayıncılık.
- Ezer, M. (2008) "Beşşar Esad Sözüünü Tuttu, Komşu Ülke Baraj Kapaklarını Açtı", *Milliyet*, <http://www.milliyet.com.tr/bessar-esad-sozunu-tuttu-komsu-ulke-baraj-kapaklarini-acti-gundem-521878/>, (30.09.2017).
- Gerges, F. (2012) "Syria's Attack on Turkish Plane Could Ignite Conflict", *CNN*, <http://edition.cnn.com/2012/06/26/opinion/turkey-syria-gerges/>, (21.09.2017).

- Gülseven, E. (2010) “Identity Security and Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Period: Relations with the EU, Greece and the Middle East”, Doktora Tezi, Brunel University, Department of Politics and History.
- Hale, W. (2009) “Turkey and the Middle East in the New Era”, *Insight Turkey*, 11(9): 143-159.
- Head, J. (2011) “Turkey Imposes Economic Sanctions on Syria”, <http://www.bbc.com/news/world-europe-15959770>, (21.09.2017).
- Hinnebusch, R. (2003) “Globalization and Generational Change: Syrian Foreign Policy between Regional Conflict and European Partnership”, *Review of International Affairs*, 3(2): 190-208.
- Hopf, T. (1998) “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”, *International Security*, 23(1): 171-200.
- Hürriyet Daily News (2012) “Turkish Military Convoy Heads for Syrian Border”, <http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-military-convoy-heads-for-syrian-borderreports.%20aspx?pageID=238&nID=26653&NewsCatID=338>, (02.09.2017).
- Hürriyet (2011), “Davutoğlu: Suriye'de Esad Öncülüğünde Reform Görmek İstiyoruz”, <http://www.hurriyet.com.tr/davutoglu-suriyede-esad-onculugunde-reform-gormek-istiyoruz-17896662> (21.09.2017).
- Kalın, İ. (2011) “Soft Power and Public Diplomacy in Turkey”, *Perceptions*, 16(3): 5-23.
- Kanat, K.B. (2012) “Continuity of Change in Turkish Foreign Policy under the JDP Government: The Cases of Bilateral Relations with Syria and Israel”, *Arab Studies Quarterly*, 34 (4): 230-249.
- Kirişçi, K. & Kaptanoğlu, N. (2011) “The Politics of Trade and Turkish Foreign Policy”, *Middle Eastern Studies*, 47(5): 705-724.
- Larrabee, F. S. ve Lesser, I. O. (2003) “Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty”, Santa Monica: National Security Research Division (RAND).
- Maden, T.E. (2011a) “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Suyun Rolü” *Ortadoğu Analiz*, 3(35): 33-40.
- Maden, T.E. (2011b) “Ortadoğu İçin Örnek Bir İşbirliği: Türkiye-Suriye Asi Nehri Dostluk Barajı” *ORSAM*, <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/12480?dil=tr> (20.09.2017).
- Ma'oz, M. (2012) “The "Arab Spring" and New Geo-Strategic Environment in the Middle East”, *Insight Turkey*, 14(4): 13-23.
- Marcussen, M., Risse, T., Engelman-Martin, D., Knopf, H.J. ve Roscher, K. (1999) “Constructing Europe? The Evolution of French, British, and German Nation-state Identities”, *Journal of European Public Policy*, 6(3): 1-31.
- Milliyet (2013) “Arkasında Suriye Rejimi Var”, <http://www.milliyet.com.tr/arkasinda-suriye-rejimi-var/siyaset/detay/1708122/default.htm>, (21.08.2017).
- Milliyet (2012) “İşte Suriye ile Krizin Faturası”, <http://www.milliyet.com.tr/iste-suriye-ile-krizin-faturasi--ekonomi-1646640/> (22.09.2017).
- Milliyet (2011a) “Suriye'den Türkiye'ye Karşı Hamle”, <http://www.milliyet.com.tr/suriye-den-turkiyeye-misilleme/dunya/dunyadetay/03.12.2011/1470614/default.htm>, (25.10.2017).

- Milliyet (2011b) “Erdoğan: Suriye ile Görüşmelerimizi Bitirdik”,
<http://www.milliyet.com.tr/erdogan-suriye-ile-gorushmelerimizi-bitirdik-siyaset-1441276/>, (29.09.2017).
- Milliyet (2011c) “Türkiye'den Suriye Uyarı: Kimsenin Eli Boş Değil”,
<http://www.milliyet.com.tr/turkiye-den-suriye-uyari-kimsenin-eli-bos-degil-ekonomi-1445113/>, (25.11.2017).
- Milliyet (2005) “Suriye de ‘Biji Serok Apo’ Sloganını Suç Saydı”,
<http://www.milliyet.com.tr/suriye-de--biji-serok-apo--sloganini-suc-saydi/dunya/haberdetayarsiv/29.12.2005/140137/default.htm>, (01.09.2017).
- Milliyet (2004a) “Suriye, PKKlıya 4 Yıl Hapis Verdi”,
<http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetayArsiv&KategoriID=24&ArticleID=250898&PAGE=1>, (07.07.2017).
- Milliyet (2004b) “Suriyeden Sınır Taniyan Anlaşma”, <http://www.milliyet.com.tr/suriyeden-sinir-taniyananlasma/siyaset/haberdetayarsiv/06.01.2004/22890/default.htm>, (31.09.2017).
- Miş N. ve Özdemir Ö.B. (2015) “Suriye 2014” İnat ve Ataman (eds.) Ortadoğu Yıllığı 2014, İstanbul: Açılım Kitap, 2015.
- Miş, N. (2013) “Suriye 2011” İnat, Ataman, Aydın ve Yıldırım (eds.) Ortadoğu Yıllığı 2011, İstanbul: Açılım Kitap Yayıncılık.
- Miş, N. (2011) “Suriye 2009” İnat, Ataman ve Çakmak (eds.) Ortadoğu Yıllığı 2009, İstanbul: Küre Yayınları.
- Miş, N. (2009a) “Suriye 2008” İnat, Duran ve Ataman (eds.) Ortadoğu Yıllığı 2008, İstanbul: Küre Yayınları.
- Miş, N. (2009b) “Suriye 2007” İnat, Yeşiltaş ve Ataman (eds.) Ortadoğu Yıllığı 2007, İstanbul: Küre Yayınları.
- Miş, N. (2008) “Suriye 2006” İnat ve Ataman (eds.) Ortadoğu Yıllığı 2006, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Miş, N. (2006) “Suriye 2005” İnat ve Balcı (eds.) Ortadoğu Yıllığı 2005, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Murinson, A. (2006) “The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy”, Middle Eastern Studies, 42(6): 945-964.
- Oğuzlu, T. (2011) “Turning "Risk" into "Opportunity": Turkey's Approach towards Syria, A Western/European Actor in the Middle East”, Electronic Journal of Political Science Studies, 2(2): 33-39.
- Oktav, Ö. Z. (2013) “The Syrian Uprising and the Iran-Turkey-Syria Quasi Alliance” Hinnebush ve Tür (eds.) Turkey-Syria Relations: Between Enmity and Amity, England: Ashgate Publishing Limited.
- Oktav, Ö. Z. (2008) “Limits of Relations with the West: Turkey, Syria and Iran”, İstanbul: Beta Yayınları.
- Orhan, O. (2010) “The Impact of Identity on Syria's Regional Policy between 1946-2000”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Orhan, O. (2009) “Türkiye-Suriye Askeri Tatbikatı ve İsrail'in Rahatsızlığı”, ORSAM, <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/12106?dil=tr> (15.07.2017).

- Öniş, Z. (2012) “Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest”, *Insight Turkey*, 14(3): 45-63.
- Öniş, Z. ve Yılmaz, Ş. (2009) “Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey during the AKP era”, *Turkish Studies*, 10(1): 7-24.
- Özcan, G. (2017) “If the Crisis is What We Make of It: Turkey and the Uprising in Syria”, Aksu ve Ertem (eds.) *Analyzing Foreign Policy in Turkey*, UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Özcan, M. ve Usul, A. R. (2011) “Understanding the New Turkish Foreign Policy: Changes within Continuity, Is Turkey Departing from the West?”, *Usak Yearbook*, 4: 159-185.
- Özgürel, A. (2002) “Suriye ile Yeni Bir Sayfa”, <http://www.radikal.com.tr/yorum/suriye-ile-yeni-bir-sayfa-633042/>, (30.09.2017).
- Özkan, N. (2002) “PKK Dosyası Kapandı”, <http://www.milliyet.com.tr/2002/05/16/siyaset/siy02.html> , (01.09.2017).
- Öztiğ, L.İ. (2017) “Border Security in Turkish Foreign Policy Crises”, Aksu ve Ertem (eds.) *Analyzing Foreign Policy in Turkey*, UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Reuters (2012) “Shell from Syria hits Turkish health centre: CNN Turk”, <http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-turkey-idUSBRE89M0JC20121023?mod=related&channelName=worldNews>, (11.09.2017).
- Sezgin, Y. (2002) “The October 1998 Crisis in Turkish-Syrian Relations: A Prospect Theory Approach”, *Turkish Studies*, 3(2): 44-68.
- Taştekin, F. (2015) “Suriye: Yıkıl Git, Diren Kal”, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tür, Ö. (2011) “Economic Relations with the Middle East under the AKP-Trade, Business Community and Reintegration with Neighboring Zones”, *Turkish Studies*, 12(4): 589-602.
- Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı “Türkiye ile İlişkiler”, https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Suriye?_afLoop=13211018160583032&_afWindowMode=0&_afWindowId=qy3orfbq3&_adf.ctrl-state=15tzoo86p0_39#!%40%40%3F_afWindowId%3Dqy3orfbq3%26_afLoop%3D13211018160583032%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D15tzoo86p0_43, (22.09.2017).
- Vatan (2011) “Türkiye'den Esad'a: Mahir'i Bize Ver”, <http://haber.gazetevatan.com/turkiyeden-esada-mahiri-bizever/384427/30/dunya>, (19.09.2017).
- Warning, M. ve Kardaş T. (2011) “The Impact of Changing Islamic Identity on Turkey’s New Foreign Policy”, *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, 10(2-3): 124-140.
- Wendt, A. (1999) “Social Theory of International Politics”, Cambridge: Cambridge University Press.
- Wendt, A. (1995) “Constructing International Politics”, *International Security*, 20(1): 71-81.
- Wendt, A. (1994) “Collective Identity Formation and the International State”, *American Political Science Review*, 88(2): 384-296.

- Wendt, A. (1987) “The Agent-Structure Problem in International Relations”, *International Organizations*, 41(3): 335-370.
- Yeşilyurt, N. ve Akdevelioğlu A. (2009) “Turkey’s Middle East Policy under the JDP Rule”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, 40: 40-69.
- Yetim, M. (2012) “Suriye 2010” İnat, Ataman ve Telci, (eds.) *Ortadoğu Yıllığı 2010*, İstanbul: Açılımkıtap Yayınları.
- Zehfuss, M. (2001) “Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison”, *European Journal of International Relations*, 7(3): 315-348.
- Zengin, G. (2010) “Hoca: Türk Dış Politikası’nda Davutoğlu Etkisi”, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.